

werkloosheid, die snel steeg (eind mei '40 waren er driehonderdvijf-entwintigduizend bij de overheid aangemelde werklozen, honderdveertien-duizend méér dan eind april), op te vangen en terug te dringen door een belangrijke uitbreiding van het aantal z.g. werkverruimingsobjecten. Zeker, wij achten het waarschijnlijk dat het *Reichskommissariat* hier spoedig een stokje voor gestoken zou hebben, maar dat maakt het tekenend feit niet ongedaan dat, voorzover bekend, zelfs geen poging in de geschetste richting ondernomen is: werklozen, aldus de secretaris-generaal van sociale zaken mr. A. L. Scholtens en aldus óók (augustus '40) zijn opvolger ir. R. A. Verwey, moesten *en masse* naar Duitsland geëxporteerd worden. Zo geschiedde. Verwey was er, zelfs als hij er de noodzaak van inzag (en dat was in de eerste bezettingsjaren bepaald niet het geval), de man niet naar om de Duitsers veel tegenspel te bieden en van de vakcentrales ging op dit gebied niets uit. Trouwens, het NVV werd in juli '40 gelijkgeschakeld en de weigering om zulk een gelijkschakeling te aanvaarden betekende in augustus '41 het voorlopig einde van het RKWV en het CNV. Na een jaar bezetting werkten reeds honderdtwintigduizend Nederlandse arbeiders, hoofdzakelijk ex-werklozen, in Duitsland – daarnaast hadden enkele tienduizenden uit eigen beweging werk gevonden bij Duitse objecten in België en Frankrijk. Dit alles werd door de Nederlandse overheid beschouwd als een welkome verlichting van de problemen die haar confronteerden.

Niemand is zich, dunkt ons, van die problemen scherper bewust geweest dan de man die aan het hoofd stond van de beide economische departementen (handel, nijverheid en scheepvaart, en landbouw en visserij): secretaris-generaal dr. H. M. Hirschfeld. Hij beseftte dat, wat ook te gebeuren stond, een periode van schaarste aangebroken was. In '40 was ook hij van Duitslands blijvende suprematie overtuigd; toen hij in de loop van '41 inzag dat hij Duitslands kansen om de oorlog te winnen te hoog aangeslagen had, ging hij er tegelijk rekening mee houden dat de bevrijding enkele jaren op zich kon laten wachten. Hij was een man van formidabele energie en een taai commercieel onderhandelaar; hem moet men zien als de belangrijkste organisator, en verdediger tevens, van de Nederlandse oorlogseconomie – een taak waarbij hij door een groot aantal zeer aan hem verknochte hoofdambtenaren terzijde gestaan werd. Zij werkten vanuit Hirschfelds conceptie, zulks in aansluiting overigens op richtlijnen die in de neutraliteitsperiode, ja al vóór het uitbreken van de tweede wereldoorlog, in overleg met de minister van economische zaken, mr. M. P. L. Steenberghe, vastgesteld waren.

Oorlog zou voor Nederland, gegeven zijn afhankelijkheid van het internationale goederenverkeer, steeds schaarste betekenen – schaarste aan grond-